

Tarp krepšinio ir politikos: Lietuva ir lietuviai 2010–2014 metais Rusijos žiniasklaidoje

Silvija PAPAURĖLYTĖ-KLOVIENĖ
Šiaulių valstybinė kolegija

Pagrindinės sąvokos: *diskurso analizė, Lietuvos ir Rusijos santykiai, politikos diskursas, precedentiniai tekstai, viešasis diskursas.*

Išvadinės pastabos

Lietuvių ir rusų tautas visą laiką siejo artima geografinė padėtis, nulėmusi ir daug bendros istorijos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikais, iki Abiejų Tautų Respublikos padalijimo ir po jo, kai lietuvių gyvenamos žemės tapo Rusijos imperijos dalimi (H o c o b 2014). Šalys palaikė diplomatinius santykius po to, kai 1918 metais Lietuva pirmą kartą tapo nepriklausoma valstybe. 1940–1990 metais Lietuva buvo viena iš tuometinės Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjungos (TSRS) respublikų. Į TSRS Lietuva pateko ne savo noru, visi penki buvimo toje tariai laisvų respublikų sąjungoje dešimtmečiai pareikalavo daugybės žmonių aukų – tremtis, pasipriešinimo okupacinei valdžiai judėjimas, kurį laiką buvęs labai aktyvus, vėliau keitęs savo formas.

1990 metais atkurtos nepriklausomos Lietuvos valstybės savarankiškumo TSRS kurį laiką apskritai nenorėjo pripažinti ir, kaip parodė 1991 metų sausio 13-osios įvykiai, jėga siekė atkurti tą santykį, kuris buvo iki 1990 metų kovo 11 dienos. TSRS 1991 metų gruodį virto Nepriklausomų Valstybių Sandrauga (NVS), iš kurios vėliau viena po kitos išstojo kelios šalys – buvusios tarybinės respublikos. Rusija laikoma viena iš NVS kūrėjų ir jos lydere, todėl Lietuvos bendravimas su Rusija yra viena iš svarbių Lietuvos užsienio politikos sričių.

Santykiai tarp Lietuvos ir Rusijos dėl nevienodai suvokiamų ir interpretuojamų istorijos faktų (pavyzdžiui, 1940 metų Lietuvos okupacijos ir aneksijos), skirtingai besiklostančių politinių aplinkybių (santykio su trečiosiomis šalimis¹) visada buvo linkę kisti, o tai lemia skirtingą politinę atmosferą – nuo šiltesnių periodų iki nesusikalbėjimų, priešiško ir konfliktų. Ainius Lašas ir Davidas J. Galbreath aptaria Baltijos šalių ir Rusijos dvišalius santykius, istorijos nulemtą nepasitikėjimą (L a š a s, G a l b r e a t h 2013). Autoriai teigia, kad abipusę įtampą dar labiau padidino Estijos, Latvijos ir Lietuvos narystė Europos Sąjungoje (ES) ir

¹ Pavyzdžiui, Lietuva nepripažįsta Krymo aneksijos ir visų vėlesnių su tuo susijusių Rusijos veiksmų.

Šiaurės šalių kariniame aljanse (NATO). Baltijos šalys dar mažiau pasitiki Rusija, kuri tampa vis labiau autoritarinė. Pasak Lašo ir Galbreatho, „nepaisant strateginių pokyčių gynybos srityje ir sprendžiant mažumų problemas, Baltijos–Rusijos santykių trajektorija ir kokybė nepasikeitė. Nors konfrontacija dėl rusų mažumos šiek tiek susilpnėjo, neišspręsta sienos su Estija ir Latvija problema, liko su energija susiję klausimai ir regioninio saugumo rūpesčiai, veikiami sovietmečio palikimo ir atitinkamai skirtingų kolektyvinės istorijos interpretacijų ir prisiminimų“ (Ibid., 168). Vadinasi, galima teigti, kad stipri yra neigiamo santykio dominantė, apimanči Rusijos ryšius ne tik su Lietuva, bet ir su kitomis Baltijos valstybėmis. Dovilė Jakniūnaitė apibendrina, kad įtemptiems ir nepasitikėjimo kupiniems Rusijos ir trijų Baltijos valstybių santykiams įtakos turi susiduriantys ir konfliktuojantys savo vietos tarptautinėje politikoje apibūdinimai ir iš jų kylantys veiksmai (Jakniūnaitė 2013, 21–45; 2015, 87–88) (dar apie Lietuvos ir Rusijos santykius žr. Miščiuk, Prachárová 2016; Ušackas 2000; taip pat žr. Balmačed 2013).

Žinoma, minėtos neigiamos santykių dominantės negalima suabsoliutinti ir priskirti visiems abiejose šalyse gyvenantiems žmonėms, nes tai jau reikštų visuotinį priešišumą ir visuotinę neapykantos atmosferą.

Šiame straipsnyje dėmesys sutelkiamas į šalies oficialiąją poziciją deklaruojančių Rusijos viešąjį diskursą ir jame reiškiamas nuostatas Lietuvos atžvilgiu.

Viešojo diskurso analizė yra viena iš galimybių aprašyti dviejų šalių santykių pobūdį. Lietuvių kalbotyroje kol kas dar nenagrinėta, kokiomis kalbinės raiškos priemonėmis ir kokio pobūdžio informacija apie Lietuvą ir jos gyventojus pateikiama Rusijos žiniasklaidoje. Iš pavienių tekstų analizės galima daryti prielaidą, kad viešajame diskurse skelbiamos informacijos turinys pirmiausia skirtas tam, kad kuo daugiau Rusijoje gyvenančių žmonių būtų įtikinti oficialiosios šalies politikos Lietuvos atžvilgiu pagrįstumu.

Straipsnyje pristatomo tyrimo **tikslas** – aprašyti dalį koncepto LIETUVA turinio 2010–2014 metų oficialiojoje Rusijos žiniasklaidoje, t. y. aptarti, koks Lietuvos vaizdinys buvo kuriamas minėto laikotarpio viešajame Rusijos diskurse. Tyrimo išvadų pagrindu galima apibendrinti pagrindinius akcentus, Rusijos žmonių sąmonėje formuojančius koncepto turinį.

Remiantis iš 2010–2014 metų tekstų išrinktais žodžių *Литва* (lie. Lietuva), *литовский* (lie. lietuviškas), *литовская* (lie. lietuviška), *литовское* (lie. lietuviškas), *литовские* (lie. lietuviški), *литовец* (lie. lietuvis), *литовцы* (lie. lietuviai) vartojimo pavyzdžiais iš Nacionalinio rusų kalbos tekstyno periodikos² dalies (<http://ruscorpora.ru/new/>)³, išskiriamos dažniausios tekstuose gvildenamos temos, vyraujantys vertinimo polinkiai. Dėmesys sutelkiamas ir į tekstų antraštes,

² Tekstynė minėtų žodžių vartojimo pavyzdžiai figūravo laikraščių *РБК Дейли* (toliau tekste – *РБК Д*), *Известия* (toliau tekste – *И*), *Комсомольская правда* (toliau tekste – *КП*), *Советский спорт* (toliau tekste – *СС*), *Труд-7* (toliau tekste – *Т*) tekstuose.

³ Tyrimo metu visame tekstynė buvo 433 373 dokumentai, juos sudarė 226 975 485 žodžiai.

žurnalistų aktualizuojamus precedentinius tekstus, tekstų poveikumui padidinti panaudotas aliuzijas į abiejų šalių istoriją. Straipsnio išvados paremtos daugiau nei 150 pavyzdžių analize. Atliekant tyrimą pasitelktas diskurso analizės metodas, padedantis atskleisti kalbinėje medžiagoje užfiksuotas pasaulio suvokimo kryptis.

2010–2014 metų laikotarpis analizei pasirinktas neatsitiktinai. Pirmiausia tai yra Prezidentės Dalios Grybauskaitės pirmosios kadencijos laikas, apimantis santykių su kitomis šalimis ribų nusistatymą, 2011 metų vasarą Lietuvoje vykusį Europos krepšinio čempionatą, Rusijos atsisakymą 2014 metais įsileisti Europos Sąjungoje, JAV, Australijoje ir Kanadoje pagamintus maisto produktus, 2011 metais pradėtą ir Rusijos žiniasklaidoje labai plačiai aptartą ikiteisminį tyrimą dėl Rusijos agresijos 1991 metų sausį ir politiką Algirdo Paleckio žodžių, kad „savi šaudė į savus“, taip pat daug kitų įvykių, kurie tiesiogiai susiję su Lietuvos ir Rusijos santykiais bei jų kaita. Rusijoje per šį laikotarpį prezidentą Dmitrijų Medvedevą 2012 metais pakeitė prezidentas Vladimiras Putinas. 2014 metais Rusijos mieste Sočyje vyko žiemos olimpinės žaidynės. Tais pačiais metais Rusija aneksavo Krymą, prisidėjo prie neramumų Ukrainoje, Donecko ir Lugansko regionuose sukurstymo. Šie įvykiai sukėlė tarptautinės bendruomenės reakciją.

Teorinės nuostatos

Atliekant tyrimą laikytasi nuomonės, kad konceptas yra visa informacija apie daiktą ar reiškinį, esanti kurios nors kalbos vartotojų sąmonėje. Be kitų šaltinių (pavyzdžiui, muzikos, dailės kūrinių ir kt.), koncepto turinį padeda atskleisti kalbinės medžiagos analizė. Visa konceptui priklausanči informacija sąlygiškai gali būti skirstoma į loginę (patikrinamą pojūčių organais) ir subloginę (tai, kas negali būti patikrinta jutimais). Bet kurio koncepto turinio aprašymas niekada nebus baigtinis, nes nuolatos atsiranda naujos informacijos, galinčios papildyti tai, kas žinoma. Kurios nors kalbinės bendrijos narių sąmonėje esančių konceptų turinys iš dalies atskleidžiamas viešajame diskurse.

Diskursas yra ne tik pats tekstas, bet ir socialinis kontekstas, apibūdinantis komunikacijos proceso dalyvius ir nuo foninių žinių priklausančią kalbos kūrimą, suvokimą (Ч у д и н о в 2003, 248). Teoriškai diskurso tipų sąrašas nėra baigtinis, jis priklauso ne tik nuo tekstų temų, bet ir nuo numanomų adresatų, plg.: politikos diskursas, karo diskursas, sveikatos diskursas, pedagoginis diskursas etc. Pagal galimą santykį su tiksline grupe diskursas gali būti viešasis arba priklausančias kuriai nors vienai grupei. Viešasis diskursas neturi vienos tikslinės adresatų grupės, jis orientuotas į apskritai visus ta kalba kalbančius ir tekstus skaitančius žmones. Diskurso ryšys su kalbos pasaulėvaizdžiu yra dvikryptis: abu fenomenai ne tik atspindi vienas kitą, bet ir kuria vienas kito turinį, formuoja vertinimo kryptis.

Diskursui apskritai yra būdingas ideologinis aspektas, nes diskursas ne tik nulemtas visuomenėje vyraujančių nuomonių ir nuotaikų, bet ir jas kuria, stiprina. Kai tai, apie ką rašoma, yra tekstus skaitančių žmonių aplinkoje, jie turi bent teorinę galimybę pasitikrinti, kiek aprašymai atitinka tikrovę. Pavyzdžiui, suabejojus kurios nors vienos žiniasklaidos priemonės galimai neobjektyviu straipsniu apie

politinę partiją, verslo įmonę ar visuomeninę organizaciją, galima daugiau informacijos ieškoti kituose žiniasklaidos šaltiniuose, pasitelkti tiesioginius kontaktus arba įsitikinti įvertinus pačiam (aišku, jeigu geografinė padėtis ir kitos aplinkybės leidžia tai įgyvendinti).

Vienos valstybės viešajame diskurse kitos šalies realijų aprašymai visada bus pateikti daugiau ar mažiau ideologizuotai – tai priklauso nuo tų šalių santykių istorijos ir dabartinės situacijos. Jeigu tarpusavio santykių istorijoje dominavo nesantaika, kovos motyvas, konkurencija, konfrontacija ir liko iki galo neišspręstų problemų, tikėtina, kad viešajame diskurse tai figūruos – eksplacitiškai ar implacitiškai, kitaip tariant, kova bus tęsiama ir problemos (ne)sprendžiamos (arba ir dar labiau gilinos) jau viešojo diskurso lygmeniu. Kyla pavojus, kad taip tikslingai bus kuriamas nuo tikrovės daugiau ar mažiau nutolęs vaizdas, o bendrame negatyviame šalių santykių fone jis įgaus iškreiptas formas. Faktų apie kitos šalies vidaus arba užsienio politiką, teisinius procesus, socialinio gyvenimo aktualijas didžioji dalis tekstus skaitančių žmonių negali patikrinti, nežino, kiek tai atitinka tikrovę, todėl gali būti, kad dėl ideologijos poveikio formuojasi neteisinga visuomenės nuomonė, skaitytojų (per juos ir kitų žmonių) sąmonėje kuriamos neigiamos nuostatos, o jos yra prielaida atitinkamiems elgesio modeliams atsirasti.

Apibendrinant galima daryti prielaidą, kad vienos šalies viešajame diskurse publikuojami tekstai apie kitą šalį (ypač jeigu tos šalys turi iki galo neišspręstų probleminių klausimų) greičiausiai visada turės politikos diskurso atspalvį. Nagrinėjant ir, atrodo, nuo politikos nutolusias temas (sportas, žemės ūkis, kultūra) patogu yra parinkus tinkamą situaciją pareikšti požiūrį ir politikos temomis, nes minėtų temų sukelta emocinė reakcija gali paskatinti ir tikslingai kuriamą politiskai angažuotos informacijos priėmimą.

Tokias prielaidas patvirtina ir žurnalistikos teoretikų teiginiai. *Žurnalistikos pagrindų* vadovėlyje apie žurnalistų tekstų poveikį skaitytojų sąmonėje esančiam ir žmonių elgesį lemiančiam pasaulio suvokimui rašoma taip: „Žiniasklaidos priemonės poveikis auditorijai tuo didesnis, kuo teisingiau ji atspindi tikrovę, kuo objektyvesnę ir aktualesnę pateikia informaciją, kuo geriau tenkina žmonių poreikius ir interesus“ (U r b o n a s 2007, 190). Jeigu rašoma apie tą tikrovę, kuri daliai skaitytojų tėra pažįstama tik iš tos pačios žiniasklaidos, pavojus sukurti tikrovės neatitinkantį pasaulio vaizdą yra dar didesnis. Juk žurnalistų pateikiamus ir apibendrinamus faktus dauguma skaitytojų dažniausiai priima kaip natūraliai egzistuojančius, nesistengiama išsiaiškinti, kaip yra iš tiesų. Kai skirtingose masinės informacijos priemonėse pateikiami tekstai papildo vienas kitą, sukuriamas dar didesnis tariamo patikimumo ir pagrįstumo įspūdis.

Galima daryti prielaidą, kad santykių problemų turinčių šalių viešuosiuose diskursuose siekis informuoti skaitytoją tikrai nėra prioritetas, nes paprastai labiausiai yra siekiama formuoti ir stiprinti politiskai šališką ir, kaip įsivaizduojama, vienintelę teisingą nuomonę apie kitos šalies realijas.

Tyrimas

Atliekant straipsnyje pristatomą tyrimą, pirmiausia iš Nacionalinio rusų kalbos tekstyno periodikos dalies surinkti žodžių *литовский, литовская, литовское, литовские, литовец, литовцы* vartojimo pavyzdžiai buvo sąlygiškai suklasifikuoti į kelias grupes pagal juose vyraujančią temą: Lietuvos vidaus ir užsienio politika (minėtina tuo laikotarpiu labai plačiai aptariama sausio 13-osios tema ir su ja susijęs A. Paleckio teismo procesas), sportas (iš esmės daugiausia rašoma apie krepšinį, dar šiek tiek dėmesio skiriama futbolui ir šiuolaikinei penkiakovei)⁴. Atkreipiamas dėmesys į išskirtinesnes antraštes, siekiama šifruoti žiniasklaidoje pasitelkiamus precedentinius tekstus.

Sausio 13-osios interpretacija

Ši Lietuvai skaudi tema Rusijos žiniasklaidoje kvestionuojama. 1991 metų sausio 13-ąją Lietuvoje buvo mėginta atkurti TSRS politinę valdžią, pasitelkus šios šalies karius ir dalį ankstesnei santvarkai lojalių vietinių gyventojų. Tam iš dalies palankios aplinkybės susidarė Kazimieros Prunskienės vyriausybei kelis kartus padidinus maisto produktų kainas. Kilusio žmonių nepasitenkinimo nepakako perversmui suorganizuoti, todėl buvo pasitelkta TSRS armija ir vietinės komunistų partijos, judėjimo „Jedinstvo“ atstovai. Kadangi buvo numanoma, kad priešiškos jėgos gali pulti tuometinės Aukščiausiosios Tarybos pastatą, siekti užimti Radijo ir televizijos komitetą, Televizijos bokštą, žmonės rinkosi ginti strategiškai svarbių pastatų. Radijo ir televizijos komiteto, Televizijos bokšto gynimo metu žuvo kelio-lika žmonių, sužeista daugiau kaip 700.

Skaitytuose šio laikotarpio Rusijos žiniasklaidos tekstuose tragiškų 1991 metų sausio įvykių tema pateikiama siekiant sukurti nuomonę, kad tuometinės TSRS kariai juose nedalyvavo, o į žmones šaudė patys lietuviai:

Никаких подтверждений того, что 13 гражданских лиц погибли от рук советских военнослужащих, литовская сторона не предоставила, что по крайней мере 6 потерпевших были убиты сверху и в спину, минимум двое были задавлены автомобилями, а вовсе не танками, еще у одного человека был инфаркт миокарда и в одном случае 7 выстрелов были произведены в уже мертвое тело... (Г. Сапожникова⁵, Свидетели гибели защитников телебашни: Стреляли с крыш! И сами литовцы! Часть 2-я // КП 2012-01-31)⁶.

Žurnalistė Galina Sapoznikova išsamiai gvildena A. Paleckio temą. Šis asmuo viešai suabejojo, kad 1991 metų sausio 13-ąją Vilniuje prie televizijos bokšto į

⁴ Atkreiptinas dėmesys, kad pavyzdžių skirstymas gali būti diskutuotinas, nes, be pagrindinės temos, didžiojoje jų dalyje jaučiamas ir politinis atspalvis.

⁵ Toliau cituojant Rusijos periodiką teksto autorius nėra nurodomas – išskyrus šią išimtį. Tekstus laikraščiu *Комсомольская правда* rašiusi Galina Sapoznikova išsiskiria ypatingu dėmesiu Sausio 13-osios temai: išleista jos knyga *Кто кого предал. Как убивали Советский Союз и что стало с теми, кто пытался его спасти* (knyga išėjo ir lietuvių kalba, vertimo pavadinimas – *Išdavystės kaina*), 2019 metais dėl savo veiklos žurnalistė Lietuvoje paskelbta nepageidaujamu asmeniu.

⁶ Tekste pasviruoju šriftu pateikiami atskiri sakiniai iš tekstų, tiesiuoju – antraštės.

žmones šaudė tuometinės TSRS kariai. Vienoje 2011 metais pasirodžiusioje radijo laidoje Paleckis pareiškė, kad „savi šaudė į savus“⁷, ši frazė vėliau buvo labai intensyviai eksploatuojama Rusijos žiniasklaidoje.

G. Sapožnikova Rusijos žiniasklaidoje A. Paleckį pristato kaip labai išsilavinusį ir puikios karjeros vertą politiką: *Блестящее образование, четыре абсолют-но свободных иностранных языка, прекрасная карьера в литовском МИДе, заграникомандировки и все, что полагается иметь представителю политической элиты. Все, кроме убеждений, которые совершенно не вписываются в современный литовский ландшафт* (Г. Сапожникова, Неужели в 1991-м в Вильнюсе «свои стреляли в своих»? Часть 1-я // КП 2012-01-12).

Pasak žurnalistės, A. Paleckis pradėjo ilgai trukusiančią kovą su neteisybe, nes jis iš esmės nesutinka su kai kuriais svarbiausiais Lietuvos istorijos faktais: *Борьба за правду, в которую литовское государство вынудило ввязаться Альгирдаса Палецкиса, будет невероятно трудной – потому что легенда о советской агрессии впаяна в новейшую литовскую историю* (Г. Сапожникова, Литва готовит для России «список Палецкиса» // КП 2013-01-22). Taigi, taip tiksliai ir negailint spalvų kuriamas A. Paleckio – bebaimio kovotojo už teisybę – mitas.

Neįgyvendinti siekiai

Rusijos periodikoje dabartinis Lietuvos gyvenimas iš esmės vaizduojamas akcentuojant tai, kas galimai netenkina pačių lietuvių. Lietuva iš buvusios TSRS sudėties pasitraukė siekdama nepriklausomybės. Pasirodo, kad dabar šalis taip pat nėra laisva – tekstuose pabrėžiama priklausomybė nuo Jungtinių Amerikos Valstijų ir kitų Vakarų šalių. Teksto suvokimą supaprastina pasitelktos tarybinių laikų realijos, savotiški precedentiniai fenomenai: *Глав стран Прибалтики вызвали в «вашингтонский обком»* // И 2013-08-13; Г. Сапожникова, Михаил Хазин – в годовщину путча: *«Не хотите зависеть от вашингтонского обкома? А зачем тогда СССР разваливали?!»* // КП 2013-08-20. Visi Baltijos šalių gyventojai tapatinami su į Rusiją masiškai uždarbiauti vykstančiais ir pačius įvairiausius darbus dirbančiais tadžikais: Г. Сапожникова, *Как прибалты стали «англотаджиками»?* Часть 2 // КП 2013-11-15. Masiškai į Vakarų šalis dirbti menkos kvalifikacijos reikalaujančių darbų lietuviai, pasak Rusijos periodikos, važiuoja todėl, kad pačioje Lietuvoje (ir ne tik joje) klesti skurdas, socialinė neteisybė: *Месяца через три все повторится – и латыши, и литовцы, и эстонцы снова поедут на эти дождливые острова, убеждая себя и окружающих, что «лучше мыть сортиры за деньги, чем жить в сортире и ждать, пока правительство выльет на тебя очередную порцию дерьма* (Г. Сапожникова, Почему прибалты стали «англотаджиками»? Часть 1 // КП 2013-11-14). Siekis

⁷ Dėl šio teiginio 2012 metais vykusiame teisme A. Paleckis buvo išteisintas remiantis tuo, kad jis skelbė ne savo, o iš kitų šaltinių paimtas mintis. Tuo metu, kai buvo rengiamas straipsnyje pristatomas tyrimas, Paleckis buvo laikomas suimtas dėl kaltinimo šnipinėjimu Rusijos naudai.

parodyti gyvenimo Lietuvoje beviltiškumą yra toks didelis, kad net ir aprašant gyvenimo lygį kitose Europos šalyse akivaizdžiai prasilenkiama su realybe: *Я очень хорошо понимаю, что многие люди в странах Балтии доведены до ужасного состояния и что вынуждены ехать в Европу, потому что там после оплаты счетов хотя бы остаются деньги на еду и одежду* (Г. Сапожникова, Почему прибалты стали «англотаджиками»? Часть 1 // КП 2013-11-14).

Natūralu, kad tokioje nusigyvenusioje, pasak Rusijos žiniasklaidos, šalyje gaminami nekokybiški produktai. Nors draudimas į Rusiją įvežti maisto produktus iš kai kurių šalių (tarp jų ir iš Lietuvos) buvo pradėtas dėl, esą, suprastėjusios tų produktų kokybės, vis dėlto į viešąją Rusijos diskursą pateko teiginys, kad maisto produktų boikotas greičiausiai buvo nulemtas politinių priežasčių, plg.: *Разговоры о том, что литовские молочные продукты подурнели, идут с конца сентября. Тогда Роспотребнадзор объявил о том, что экспертиза выявила некачественную «молочку» из этой страны* (Россия может закрыть границу для молока и сыра из Литвы // КП 2013-10-06); *Начальник отдела закупок ООО «Гермис ПРО» (дистрибутор продуктов под брендами «Свяля» и «Рокишкио») Игорь Мерзлов считает, что эмбарго на ввоз является скорее политической мерой* (Запрещенные литовские продукты останутся в российских магазинах // И 2013-10-08).

Viena iš tokio vienpusiško Lietuvos aprašymo oficialiojoje Rusijos žiniasklaidoje priežasčių yra iki galo neišspręsti politiniai klausimai. Šalių istorijoje būta įvairių santykių etapų ir įvairių įvykių, aliuzijas į kuriuos žurnalistai pritaiko rašydami skirtingomis (ir nebūtinai politinėmis) temomis, plg.: *Ивана Сусанина, который «терня от тех польских и литовских людей немерные пытки, про нас, Великого Государя, тем польским и литовским людям, где мы в те поры были, не сказал, и польские и литовские люди замучили его до смерти»* (Революция в русском нон-фикшн произойдет, когда научатся писать некрологи // И 2012-06-14); *Поднявший народ на освободительную борьбу с интервентами председатель РПЦ, напомним, погиб в 1612 году в подземельях Чудова монастыря, куда его бросили польско-литовские захватчики* (Слышу в Кремле пение латинское и не могу терпеть // КП 2012-05-03); *Русско-литовское княжество. В плей-офф вышли шесть российских клубов и два литовских* // СС 2012-03-19. Visiems išsilavinusiems žmonėms žinomų įvykių paminėjimas yra orientuotas į tai pačiai kultūrinei bendrijai priklausančius žmones. Aišku, tekstuose figūruoja tik tokie faktai, kurie Rusiją parodo kaip nekaltai puolamą šalį.

Antraščių ekvilibristika

Labai didelė dalis skaitytų tekstų antraščių yra kategoriški teiginiai, kuriuose pateikiamas šokiruojantis faktas, galimai nusakantis viso straipsnio ir jame siunčiamos žinutės esmę. Turint galvoje Rusijos praeitį, dalis tokių teiginių skamba kaip akibrokštas, galintis įžeisti daug žmonių, plg.: *Литовский чиновник примерил свастику* // И 2012-10-09; *В Литве оправдали свастику* // И 2010-05-21; *Вильнюс не сдает нацистских палачей. Ведь они же – свои!* // КП 2012-03-15.

Tiek pat šokiruojančios yra ir su labai netolima Lietuvos praeitimi arba dabar-

timi siejamos antraštės, pvz.: Литва занялась политическими преследованиями? // *KП* 2012-07-17; Г. Сапожникова, Свидетели гибели защитников телебашни: Стреляли с крыш! И сами литовцы! // *KП* 2012-01-13; Литва – страна без будущего и настоящего // *KП* 2010-10-06.

Kaip matyti iš pateiktų pavyzdžių, siekiant dar didesnio antraštės įtaigumo ne tik pasitelkiami emocijas išreiškiantys sakinio galo ženklai, bet ir rašomas ilgas tekstas. Tikėtina, kad, perskaičius tokią antraštę, gali nebelikti poreikio skaityti visą straipsnio tekstą, nes pagrindinė informacija jau pateikta.

Antraštėse mintis dažnai suabsoliutinama, nors paties straipsnio turinys atskleidžia, kad toks apibendrintas teiginys greičiausiai neturi realaus pagrindo, pvz.: Парламент Литвы не хочет отдавать детей геям // *И* 2013-05-23; Россия не оставляет попыток забрать своих детей из Литвы // *И* 2012-08-09. Tuo atveju, jeigu straipsnio teksto potencialūs skaitytojai neperskaitys, dramatiška antraštė labiau ne informuos, o dezinformuos.

Precedentiniai tekstai

Precedentinius tekstus paprastai galima apibūdinti kaip tekstus tekstuose: vieno autoriaus (autorių) jau parengtas tekstas sąmoningai įterpiamas į naują tekstą, todėl suvokiant pastarąjį turima galvoje ir su precedentiniu tekstu siejama informacija (aišku, jeigu skaitytojai precedentinį tekstą atpažįsta). Turint galvoje skirtį tarp pasaulinės kultūros ir kurios nors tautos kultūros, natūralu, kad Rusijos žiniasklaidos tekstuose pasitelkiami su pasauline kultūra siejami precedentiniai tekstai. Jie yra įvairūs – nuo vaikų literatūros iki populiariosios muzikos dainų. Galima daryti prielaidą, kad visų tokių tekstų paskirtis – ne tik lakoniškai pateikti kuo daugiau informacijos, bet ir formuoti atitinkamą santykį su aprašoma situacija ir joje veikiančiais žmonėmis, plg.: – Успасских – это такой Карабас-Барабас, который до дрожи пугает весь литовский политический кукольный театр // *И* 2012-11-29. Show must go on! Армейцы без проблем победили «Жальгирис» и вновь порадовали публику красивой игрой // *СС* 2011-11-24. Литва готовит для России «список Палецкиса» // *KП* 2013-01-22.

Minėtuose pavyzdžiuose pasitelkti precedentiniai tekstai aprašytas situacijas dramatizuoja skirtingu laipsniu. Pirmajame pavyzdyje minimas lėlių teatro savininkas Karabasas Barabasas viso labo yra labiau gąsdinantis, o ne iš tikro pavojingas personažas. Tiems, kurie žino kūrinio apie medinį berniuką Buratiną siužetą, aišku, kad su šiuo veikėju siejamas blogis bus nugalėtas. Antrasis pavyzdys suvokimą nukreipia į pasaulinei kultūrai priklausančią fenomeną. Taip vadinosi paskutinė britų muzikanto, roko grupės *Queen* dainų autoriaus ir vokalistų Fredžio Merkurio daina⁸. Paskutiniame pavyzdyje pateikta aliuzija į filmą apie holokaustą „Šindlerio sąrašas“ jau minėtą politiką A. Paleckį prilygina persekiotiems ir žuvusiems nekaltiems žydų tautybės žmonėms. Kadangi šis tekstas figūruoja vieno iš straipsnių antraštėje, jo perteikiama informacija galimai yra dar paveikesnė.

⁸ Šis populiarius atlikėjas 1991 metais mirė nuo AIDS sulaukęs vos 45-erių, todėl dainą galima laikyti savotišku atsisveikinimu su gerbėjais.

I sportą – be išankstinių nuostatų

Visiškai kitokios tonacijos pasirenkamos tada, kai tekstuose rašoma apie sportą ir sportininkus ar trenerius iš Lietuvos. Praktiškai visi jie apibūdinami kaip geriausi savo srities specialistai. Tarp karjerą Rusijoje pasirinkusių Lietuvos sporto atstovų daugiausia yra krepšininkų: *Один из лучших баскетболистов Европы 33-летний Рамунас Шишкаускас неожиданно объявил о завершении карьеры* // СС 2012-05-22; *Литовский специалист внушает чувства спокойствия и уверенности. Полагаю, что Йонас Казлаускас – именно тот человек и тренер, который необходим ЦСКА* (Исакович: Упустить Кириленко – тоже риск! // СС 2011-10-05). Tokie pat šaunūs ir Rusijos klubams atstovaujantys futbolininkai – kai kurių iš jų lygis toks aukštas, kad paprastai rungtynėse jiems net nėra ką veikti: *Вратарь «Рубина» Арлаускис в ожидании, когда его воротам начнут угрожать, разве что вприсядку не танцует. После матча литовец развеселит всех признанием, что у него даже зубы замерзли* (Греков грели сигареты, басков – песни // СС 2012-02-21). Aukšto lygio futbolininkai iš Lietuvos yra tiesiog pasirenkę padėti Rusijos sporto klubams, t. y. vos ne palaiko su jais draugiškus santykius: *Эдгарас Янкаускас: Я выиграл Лигу Чемпионов, теперь помогу «Факелу»* // СС 2011-02-25.

Kitoks žiūros kampas pasirenkamas rašant apie Lietuvos ir Rusijos komandų varžybas. Tokioje konfrontacijoje Lietuvos sportininkai vaizduojami lyg ir esantys aukšto meistriškumo, bet jie nedžentelmeniški. Pasak Rusijos žiniasklaidos, lietuviai renkasi neleistinus žaidimo būdus, tik dėl kurių galimai Rusijos komanda ir pralaimi: *Литовцы выстроили внушительную стенку. <...>. В свою очередь, литовцы попытались сбить темп игры и наступательный порыв наших футболистов, при этом не брезгуя подчас недозванными приемами* (Сборная России не смогла переиграть Литву. В первом матче Мемориала Гранаткина россияне не смогли набрать три очка // СС 2012-01-04).

Aprašomuoju laikotarpiu Lietuvos ir Rusijos valdininkai sprendė Donatos Rimšaitės situaciją: šiuolaikinės penkiakovės atstovė dar 2008 metais vykusioje olimpiadoje dalyvavo kaip Lietuvos rinktinės narė, tačiau vėliau nutarė atsisukti į Rusiją, tapti jos piliete ir atstovauti šiai šaliai. Rusijos periodikoje tariamai atskleidžiama, kokius sunkumus turėjo įveikti sportininkė, kad įgyvendintų savo siekį. Dramatiškai aprašoma, kaip Lietuvos valdininkai kuria įvairias problemas, kad gabi ir perspektyvi sportininkė negalėtų atstovauti kitai šaliai: *Почему литовская сторона так ополчилась на Римшайте и зажгла перед ней красный свет? Ведь несколько лет назад российская пятиборка Юлия Колегова спокойно переехала в Литву* (Вячеслав Аминов: Жак Рогге поддерживает нас в ситуации с Донатой Римшайте // СС 2012-01-31); *Шансов почти не осталось. Литовцы специально выбрали для своего заседания крайний срок – конец января. Дедлайн для того, чтобы оспорить их решение, прошел* (Вячеслав Аминов: Жак Рогге поддерживает нас в ситуации с Донатой Римшайте // СС 2012-01-31).

Išskirtinis atvejis – lietuvių ir krepšinio aprašymas. Rusijos žurnalistas nešlėpdamas žavesio aprašo Lietuvą per 2011 metų Europos krepšinio čempionatą apėmusią krepšinio karštligę, randa ir skaitytojams parodo daug kitiems sektinų pavyzdžių, nors tuo pačiu metu nepamiršta ir savo santykio su Lietuvos politine santvarka: *Но главные ноу-хау – это чехлы на автомобильные зеркала и национальный флаг с особым креплением для машины. Благодаря этим двум атрибутам каждый прохожий-проезжий-приезжий получал месседж: здесь проходит Евробаскет и литовцы гордятся этим, гордятся своей Родиной, любят свою сборную и народ тут – не амебная масса, а вполне конкретная сплоченная сила. По чести сказать, я никогда не был фанатом общественно-политического кредо Литвы. Но я стал фанатом Литвы, фанатеющей от баскетбола (Футбольные уроки Евробаскета-2011. Наш спецкор побывал на планете зеленых человечков и вернулся на Землю, обогащенный новыми инопланетными знаниями // СС 2011-09-19).*

Kultūra neturi sienų

Sporto temai būdingo pozityvo atspalvį turi ir kultūros tema. Atkreiptinas dėmesys, kad tekstuose aprašoma tai, apie ką kalba ne tik Lietuvos arba Rusijos, bet ir kitų šalių žiniasklaida. Rašydami apie kultūrą žurnalistai nenori (arba neprivalo) ieškoti informacijos, galinčios kaip nors sumenkinti aprašomą faktą arba reiškinių, plg.: *Римас Туминас. Знаменитый литовский режиссер (Лучшие режиссеры отправились в глубинку // Т 2010-11-26); Возможно, перейдя на большую сцену, литовская версия Книги Иова останется такой же, какой ее увидели первые зрители в крошечном зале Театрального павильона – максимально лаконичной и наполненной скрытой мощью и глубиной (Бог и дьявол в подмосковной Любимовке // РБК Д 2013-11-14). Kai kuriais atvejais palyginimas tarp Lietuvos ir Rusijos realybės yra pastarosios nenaudai, pvz.: *Литовская часть косы дышит чистотой, историей и поэзией. На нашей части все куда прозаичней (Куршская коса – Москва. Куршская коса о двух концах // И 2011-10-18).**

Žiniasklaidos specialistų teigimu, „žurnalistiniuose tekstuose, išskyrus kronikinius, visada yra ir tam tikra vertybinė nuostata. Kiek stipriai ir akivaizdžiai ji išreikšta, priklauso nuo žurnalisto asmenybės, jo pastangų ar redaktoriaus užduoties. Svarbu, kad tos vertybės atsiskleistų per teksto komponavimą, stilistiką ir akcentus, o ne raiškiai demonstruojamomis leksinėmis konstrukcijomis“ (P u o d ž i ū n a s 2012, 62). Vadinas, galima teigti, kad žurnalistų teiginiai turi tiesioginės įtakos žmonių nuostatų formavimuisi, o per nuostatas veikia ir elgesį. Išanalizavus iš 2010–2014 metų Rusijos žiniasklaidos išrinktus pavyzdžius, kuriuose pasakojama apie gyvenimo Lietuvoje realybę, galima apibendrinti, kad daugumoje iš jų vertybinės nuostatos yra labai aiškios, išreikštos akivaizdžiai, remiantis ne tik tuo, kas gali būti subtiliai implikuojama, bet ir pasitelkiant labai tiesmukas leksines konstrukcijas, kuriose pateikta informacija tikrovę atitinka tik iš dalies.

Išvados

Apibendrinant tai, kas buvo pasakyta, galima daryti išvadą, kad oficialiosios Rusijos žiniasklaidos tekstuose labai aiškus polinkis pateikiant informaciją apie Lietuvą kurti vaizdinį, kad tai yra skurstančių ir engiamų žmonių šalis (ypač tai pasakytina apie nacionalines mažumas), joje nėra paprasčiausios tvarkos, neegzistuoja žodžio laisvė, o dauguma žmonių Rusijos atžvilgiu nusiteikę priešišškai.

Negatyvios informacijos fone išimtį sudaro tekstai, kuriuose rašoma apie sportą. Juose Rusijoje ir kitose šalyse dirbantys treneriai iš Lietuvos, taip pat legionieriai apibūdinami kaip išskirtinai puikiai savo sritį išmanantys autoritetingi specialistai, kurių nuomonės turi būti paisoma. Šiuose tekstuose politikos yra mažiausia.

Vis dėlto dauguma 2010–2014 metų laikotarpio oficialiosios Rusijos žiniasklaidos tekstų turi labai aiškiai išreikštą nuostatą visomis įmanomomis priemonėmis hiperbolizuotai parodyti, kad Lietuva, išėjusi iš buvusios Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjungos, nepasiekė visiškai nieko, žmonėms šioje šalyje yra labai blogai, taigi, ir išėjimas iš TSRS, jos sugriovimas buvęs visiškai nereikalingas.

Galima apibendrinti, kad 2010–2014 metų Rusijos žiniasklaidoje apie Lietuvą pateikiama informacija tik iš dalies atlieka visuomenės informavimo funkciją. Tekstuose beveik visais atvejais yra gerokai svarbiau kurti atitinkamas nuostatas pačios Lietuvos, jos politinės santvarkos, šalyje gyvenančių žmonių atžvilgiu – parodyti, kad kadaise iš TSRS pasitraukusi šalis dabar priklauso nuo Jungtinių Amerikos Valstijų, nesukūrė nieko gera, žmonės čia gyvena labai vargingai, todėl priversti iš Lietuvos emigruoti į kitas šalis.

Literatūra

- B a l m a c e d a 2013 – Margarita M. Balmaceda, *Politics of energy dependency: Ukraine, Belarus and Lithuania between domestic oligarchs and Russian pressure*, Toronto: University of Toronto Press.
- J a k n i ū n a i t ė 2013 – Dvilė Jakniūnaitė, „Baltijos valstybės ir Rusija: liminali dvišalių santykių būseną“, *Politologija*, 3(71), 21–45.
- J a k n i ū n a i t ė 2015 – Dvilė Jakniūnaitė, “Small state in the asymmetrical bilateral relations: Lithuania in Lithuania-Russian relations since 2004”, *Baltic journal of political science*, 4, 70–93.
- L a š a s, G a l b r e a t h 2013 – Ainius Lašas, David J. Galbreath, “Estonia, Latvia and Lithuania”, *National perspectives on Russia: European foreign policy in the making* (by Maxine David, Jackie Gower, Hiski Haukkala). Abingdon, Oxon; New York: Routledge, 149–168.
- M i š i k, P r a c h á r o v á 2016 – Matuš Mišík, Veronika Prachárová, “Before Independence arrived: interdependence in energy relations between Lithuania and Russia”, *Geopolitics*, 21(3), 98–113.
- P u o d ž i ū n a s 2012 – Valdemaras Puodžiūnas, *Žiniasklaidos technologijos: kūrybos aspektai*, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
- U r b o n a s 2017 – Vytautas Urbonas, *Žurnalistikos pagrindai*, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.

- U š a c k a s 2000 – Vytautas Ušackas, “Lithuania and Russia: knowing the past, building genuine partnership for the future”, *Lithuanian foreign policy review*, 6, 9–16.
- Н о с о в 2014 – Борис Носов, «Литва и Россия накануне и во время Первого раздел Речи Посполитой», *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė: tarp tradicijų ir naujovių*, 98–113.
- Ч у д и н о в 2003 – Анатолий Чудинов, *Метафорическая мозаика в современной политической коммуникации*, Екатеринбург.

Silvija Papaurėlytė-Klovienė

Tarp krepšinio ir politikos: Lietuva ir lietuviai 2010–2014 metais Rusijos žiniasklaidoje

S a n t r a u k a

Pagrindinės sąvokos: *diskurso analizė, Lietuvos ir Rusijos santykiai, politikos diskursas, precedentiniai tekstai, viešasis diskursas.*

Straipsnyje pristatomo tyrimo **tikslas** – aprašyti dalį koncepto LIETUVA turinio 2010–2014 metų oficialiojoje Rusijos žiniasklaidoje, t. y. aptarti, koks Lietuvos vaizdiny buvo kuriamas minėto laikotarpio viešajame Rusijos diskurse. Remiantis iš 2010–2014 metų tekstų išrinktais žodžių *Литва* (lie. Lietuva), *литовский*, *литовское* (lie. lietuviškas), *литовская* (lie. lietuviška), *литовские* (lie. lietuviški), *литовец* (lie. lietuvis), *литовцы* (lie. lietuviai) vartojimo pavyzdžiais iš Nacionalinio rusų kalbos tekstyno periodikos dalies (<http://ruscorpora.ru/new/>), išskiriamos dažniausios tekstuose gvildenamos temos, aptariama konceptualiosiose metaforose užkoduota informacija. Dėmesys sutelkiamas ir į tekstų antraštes, žurnalistų aktualizuojamus precedentinius tekstus, tekstų paveikimui padidinti pasitelkiamas aliuzijas į abiejų šalių istoriją. Numatant tyrimo tikslą buvo remiamasi prielaida, kad vienos šalies viešajame diskurse publikuojami tekstai apie kitą šalį (ypač jeigu tos šalys turi iki galo neišspręstų probleminių klausimų) greičiausiai visada turės politikos diskurso atspalvį. Nagrinėjant nuo politikos nutolusias temas patogu yra parinkus tinkamą situaciją pareikšti požiūrį ir politikos temomis, nes minėtų temų sukelta emocinė reakcija gali paskatinti ir atitinkamą politiškai angažuotos informacijos priėmimą. Žurnalistų teiginiai turi tiesioginės įtakos žmonių nuostatų formavimuisi, o per nuostatas veikia ir elgesį.

Išanalizavus iš 2010–2014 metų Rusijos žiniasklaidos išrinktus pavyzdžius, kuriuose pasakojama apie gyvenimo Lietuvoje realybę, galima apibendrinti, kad daugumoje iš jų vertybinės nuostatos yra labai aiškios, išreikštos akivaizdžiai, remiantis ne tik tuo, kas gali būti subtiliai implikuojama, bet ir pasitelkiant labai tiesmukas leksines konstrukcijas.

Padaryta išvada, kad viešajame Rusijos diskurse, t. y. oficialiosios žiniasklaidos tekstuose, labai aiškus polinkis pateikiant informaciją apie Lietuvą kurti vaizdinį, kad tai yra skurstančių ir engiamų žmonių šalis, kurioje nėra paprasčiausios tvarkos, neegzistuoja žodžio laisvė, o dauguma Lietuvos žmonių Rusijos ir rusų atžvilgiu nusiteikę priešiskai. Negatyvios informacijos fone išimtį sudaro tekstai, kuriuose rašoma apie krepšinį. Juose

Rusijoje ir kitose šalyse dirbantys treneriai iš Lietuvos, sportininkai apibūdinami kaip išskirtinai puikiai savo sritį išmanantys autoritetingi specialistai, profesionalai, kurių nuomonės turi būti paisoma.

Vis dėlto dauguma 2010–2014 metų laikotarpio oficialiosios Rusijos žiniasklaidos tekstų turi labai aiškiai išreikštą nuostatą visomis įmanomomis priemonėmis hiperbolizuotai parodyti, kad Lietuva, išėjusi iš buvusios Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjungos, nepasiekė visiškai nieko, žmonėms šioje šalyje yra labai blogai, dabar šalis yra priklausoma nuo Vakarų Europos ar Jungtinių Amerikos Valstijų politikų valios. Taigi, ir išėjimas iš TSRS, jos sugriovimas buvę visiškai nereikalingi.

Silvija Papaurėlytė-Klovienė

Between Basketball and Politics: Lithuania and Lithuanians in the Russian Media of 2010–2014

S u m m a r y

Keywords: *discourse analysis, Lithuanian-Russian relations, political discourse, precedent texts, public discourse.*

The article aims to describe a part of the content of the concept LITHUANIA in the official Russian media of 2010–2014, i.e. to discuss what image of Lithuania was created in the public discourse of Russia during the mentioned period. Based on the examples of the words *Литва, литовский, литовская, литовское, литовские, литовец, литовцы* selected from the texts of 2010–2014 from the periodicals part of the Russian National Corpus (<http://ruscorpora.ru/new/>), the most common topics covered in the texts are singled out, the information encoded in the conceptual metaphors is discussed. The focus is also on the headlines of the texts, precedent texts actualized by journalists, and allusions to the history of both countries are used to increase the impact of the texts. The purpose of the study was based on the assumption that texts about another country published in one country's public discourse (especially if those countries have unresolved problematic issues) are likely to always have a shade of political discourse. When analysing the topics that are distant from politics, it is convenient to choose the right situation to express one's point of view on the topics of politics as well, because the emotional reaction caused by these topics can also lead to the appropriate acceptance of politically engaged information. The journalists' statements have a direct influence on the formation of people's attitudes, and through attitudes also affect their behaviour.

Having analysed the examples selected from the Russian media of 2010–2014, which reveal the reality of life in Lithuania, it can be concluded that in most of them the values are very clear, expressed not only on the basis of what can be subtly implicated but also by employing the straightforward lexical constructions.

It is concluded that in the public discourse of Russia, i.e. in official media texts, there is a very clear tendency to create an image when presenting information about Lithuania,

that it is a country of poor and oppressed people, where there is no simple order, there is no freedom of speech, and most Lithuanians are hostile to Russia and Russians. Against the background of negative information, the texts that write about basketball are an exception. In them, Lithuanian coaches working in Russia and other countries, athletes are described as authoritative specialists with exceptional knowledge of their field, professionals whose opinions must be taken into account.

However, most official Russian media texts of the period 2010–2014 have a very clear statement to show hyperbolically by all possible means that Lithuania, having left the former Soviet Socialist Republics, achieved absolutely nothing, it is very bad for the people in that country, and it is now dependent on the will of politicians from Western Europe or the United States. Thus, the exit from the USSR and its demolition were completely unnecessary.

Silvija PAPAURĖLYTĖ-KLOVIENĖ

Šiaulių valstybinė kolegija

Aušros al. 40

LT-76241 Šiauliai

[silvijapaparelyte@gmail.com]

Straipsnis gautas 2020 m. rugsėjo 8 d., priimta 2020 m. lapkričio 20 d.

Received 8 September 2020, accepted 20 November 2020.